

İLMİLİKTEN VE İLMÎ NEZAKETTEN YOKSUN BİR TENKİDE CEVAP

*Prof. Dr. S. Mahmut Kaşgarlı**

Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten'in 1993 yılı sayısının “Tanıtma, tahlil ve tenkitler” bölümünde (s. 183-190) sayın Dr. Rıdvan Öztürk'ün “Doç Dr. Sultan Mahmut Kaşgarlı- Modern Uygur Türkçesi Grameri” başlıklı tanıtma, tahlil ve tenkit içerikli makalesi yayımlanmıştır.

Dr. Rıdvan Öztürk'ün makalesi benim yazdığım “Modern Uygur Türkçesi Grameri” isimli kitabımı tanıtmak ve üzerinde tenkidi yorum yapmak için yazılan bir makale şeklinde görünse de, art niyetli bir makaledir.

Dr. Rıdvan Öztürk'ün makalesinin baş kısmında “bu çalışmalardan Uygur Türkçesi'nin gramerine yönelik en muhtevalı olanı Sultan Mahmut Kaşgarlı adlı bir Uygur Türkü'nün doktora tezi olarak hazırladığı *Modern Uygur Türkçesi Grameri* isimli eseridir” denilmektedir. Bu bir yönüyle doğrudur. Bu eser Türkiye Türkçesi'nde yazılmış Uygur Türkçesi gramerine yönelik en muhtevalı ilk kitaptır. İkinci bir bakımdan bu sözler gerçeklere aykırıdır. Bir kere bu kitap tarafımdan doktora tezi olarak hazırlanmış bir eser değildir. Benim hazırladığımı doktora tezinin konusu “Uygur Türkçesinde Fiiller”dir, Bu tez yayımlanmamıştır. Sayın Rıdvan Öztürk hiçbir delil veya yazılı belgeye dayanmadan tarafımdan yazılan “Modern Uygur Türkçesi Grameri'nin benim doktora tezim olduğunu söylemektedir.

İlmî tahlil ve tenkitler, gerçeklere, yazılı belgelere dayanılmak suretiyle ve dürüstlikle yapılmalıdır. Çünkü bu tür çalışmalar sorumluluk ister. Tenkit eğer üsluplu, ölçülü ve uyarıcı bir mahiyette samimi niyetle yapılırsa, yazarına teşekkür edilir ve insanlığın gereği yapılan hatalar da düzeltilir. Ama bunlar göz önüne alınmadan, Rıdvan Öztürk'ün yaptığı gibi olursa biz de elbette bir karşı tenkitte bulunmak zorunda kalırız.

Sayın Rıdvan Öztürk'ün “tahlil ve tenkit” başlıklı makalesinde yanlış ve noksan olarak belirttiği hususlar hakkında biz de görüşlerimizi belirtelim.

Sayın Rıdvan Öztürk'ün “Modern Uygur Türkçesi” adındaki kitabımda gördüğü hatalar şunlardır:

“Uygur Türkçesi'nin tarihi devirleri ile ilgili bilgilerin verildiği” Giriş kısmı (s. 4-11) Nesrulla'nın “Uygur Tilinin Terakkiyat Baskuçliri Hakkide (*Türki Tillar Tetkikati* C. 11 Pekin 1983.) başlıklı makalesinden alınmıştır.”

Önce şunu belirtmek gerekir ki her bir yeni ilmî çalışma bu sahada

* Prof. Dr., Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Öğretim Üyesi.

önceden yapılmış olan ilmî çalışmalardan yararlanmak ve ondan istifade etmek suretiyle yeni fikir ve görüşleri kaydetmekle cereyan edecektir, ilmî eserlerde kaynakça veya bibliyografya kısmının verilmesinin sebebi de budur. Benim kitabımın 265. sayfasında yararlandığım bu kaynaklar içinde Nesrulîa'nın *Hazırkı zaman Uygur Tili Grammatikası* da gösterilmiştir.

Şu hususu da vurgulamak gerekir ki Türkçe'de ünlülerin uyumu (Uygur Türkçesi de dahil) meselesi yalnız Nesrulla'nın keşfiyatı değildir. Bu bir çok Türkologların uzun zamandan beri ileri sürdüğü ve ilim adamlarınca kabul edilen ortak bir görüştür. Bazı misallerin benzetmesi eserimin kıymetini inkar edecek bir durumu ortaya çıkarmayacaktır.

Kaldı ki Dr Rıdvan Öztürk 1994 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Yeni Uygur Türkçesi Grameri* isimli kitabında, kendisi de benim kitabımda kullandığım bir çok misalleri aynen aktarma yoluyla kullanmıştır. Benim kitabımda isimden isim yapma eklerinden 93. sayfada -çak/-çek ekleri ve örnekleri s. 93 te şu şekilde ifade edilmiştir.

<i>kuzı-çak</i>	<i>kuza-çak</i>	“kuzucuk”
<i>köl-çek</i>	<i>köl-çek</i>	“gölcük”
<i>tay-çak</i>	<i>tay-çak</i>	“taycık”
<i>oyon-çak</i>	<i>oyun-çak</i>	“oyuncak”

Rıdvan Öztürk'ün kitabının 26. sayfasında ise şu misaller aktarma yoluyla aynen verilmiştir:

<i>kozi-cak</i>	kuzucuk
<i>köl-çek</i>	gölcük
<i>tay-çak</i>	taycık
<i>oyun-çak</i>	neşelilik

Burada *oyuncak* kelimesini **neşelilik** diye aktarmakla yeni bir yanlışlığa yol açmıştır. Uygur Türkçesi'ndeki *oyuncak* kelimesi Türkiye Türkçesi'nde de *oyuncaktır*.

Yine isimden isim yapma ekleri *-dük*, *-duruk*, *-dürük* ekleri ve misallerini Rıdvan Öztürk benim kitabımdan aynen aktarmıştır.

Kitabımdaki Şekli: (s. 98)	Rıdvan Öztürk'ün Kitabı: (28)
<i>boyun-duruk</i> “boyunduruk	<i>egiz-duruk</i> “ağızlık, gem”
<i>burun-duruk</i> “burunluk”	<i>buyun-duruk</i> “boyunduruk”
<i>ağız-duruk</i> “gem”	<i>burun-duruk</i> “burunluk”
<i>kemel-dürük</i> “komut”	

Bunlara ilaveten Rıdvan Öztürk, fiilden isim yapma ekleri hakkında kitabının 107. sayfasında gösterilen *-ca*, *-ce* ekiyle ilgili örnekleri kendi kitabının 39. sayfasında nedense olduğu gibi tekrarlamıştır.

Kitabımdaki Şekli:	Rıdvan Öztürk'ün Kitabı:
<i>çücence - çüşen-ce</i> “düşünce”	<i>çüşen-ce</i> “düşünce, fikir”
<i>pürkence - pürken-ce</i> “çarşaf”	<i>pürken-ce</i> “çarşaf”
<i>selinca - selin-ca</i> “döşek”	<i>selin-ca</i> “döşek”
<i>yepinca - yepin-ca</i> “yorgan veya bürünecek eşya”	<i>yepin-ca</i> “örtü”

Yukarıda saydığımız türden aktarmalar Rıdvan Bey'in kitabında oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Durum böyle iken Rıdvan Öztürk'ün “Sultan Mahmut Kaşgarlı'nın kitabındaki örneklerin çoğu yukarıda olduğu gibi çeşitli Uygur gramerlerinden alınmıştır” dernektedir. Bu fikri ileri süren kişinin benim kitabımdan bir tane bile örnek almaması gerekmiyor muydu? Bu dikkate alınmadığına göre sayın Rıdvan Öztürk kendi fikirlerini kendisi çürütmektedir.

Rıdvan Öztürk makalesinin 2. sayfasında “Yazar Uygur gramerinden Latin harflerine aktarmada bile bazı hatalar yapmıştır. Mesela: ***bilelmeykaldı*** değil ***bilmeykaldı*** (s. 85) ; ***hiçilliktin*** değil ***hiçilçiliktin*** (s. 85)” diyerek bir şeyler bildiğini göstermeye çalışmaktadır. Halbuki bu mülahaza ve görüşler sayın Rıdvan Öztürk'ün Uygur Türkçesi hakkındaki bilgisizliğinden kaynaklanmaktadır.

Uygur Türkçesinde ***bilmey kalmak*** ile birlikte ***bilelmey kalmak*** gibi birleşik fiil mevcuttur. Bunun aslı “*bilip-al-a-almay* kaldım, *bilip el-mey-kaldım*”dır. Bilelmey kaldım şekli Uygur Türkçesi'nin İli ağzında daha çok kullanılmaktadır. Uygur Türkçesinde ***hicillik*** kelimesi ile birlikte ***hiçilçilik*** kelimesi geniş şekilde kullanılmaktadır. Bu kelimenin kökü ***hicil*** olup ***-lik*** isimden isim yapım ekidir. ***Hicilçilik*** ise ***hicil*** “utanmak” isim köküne meslek ismi yapan ***-çi*** eki, daha sonra ***-lik*** isimden isim yapım ekinin eklenmesiyle meydana gelmiştir. Çağdaş Uygur Türkçesinde her iki şekilden istifade edilmektedir.

Rıdvan Öztürk kitabının bir noksanı olarak şunları göstermiştir: “yazar gramerinde bazen Uygur Gramerlerindeki terimleri kullanmış, bazen de Türkiye Türkçesinin terimlerine karşılık olarak uydurduğu terimleri kullanmıştır. Uygur Türkçesinde kullanılıyormuş gibi görülen bu terimlerin bir çoğu yazarın kendi uygunlaştırmasıdır(s.185). Mesela, *ögünilgen ötmüş zaman* (öğrenilen geçmiş zaman) *körülgen ötmüş zaman* (görülen geçmiş zaman) ‘keñ zaman’ (geniş zaman)”(258-26ö)

Türk boylarının ilim adamları Türk dili araştırmalarında birbirinden öğrenmek, gramer terimleri içinde daha mantıklılarını kabul etmek durumundadır. Bunu yadırgamak, ilimde gelişme ve üreticiliği inkar etmek demektir. Herhangi bir ilmin gelişmesi için putlaşmış modalar içinden çıkmaya cesaret etmek şarttır.

Dr. Rıdvan Öztürk'ün bu makaleyi yazmaktaki maksadı benim yazdığım grameri bütünüyle inkar ederek kendisine “çok ilmi!” ve “yüksek seviyeli!” bir “Yeni Uygur Türkçesi Grameri” yayımlaması için yol açmaktan ibarettir.

Yani Türk Dil Kurumundaki yetkili kişilere “Doç. Dr. Mahmut Kaşgarlı'nın Modern Uygur Türkçesi Grameri ilmi bir gramer değildir. Baştan sonuna kadar yanlıştır, benim yazdığım gramer daha ilmi gramerdir” diyerek, bu kitabının basılmasını kolaylaştırmak maksadıyla yazılan bir makaledir.

Mahmut Kaşgarlı 1956 yılından 1982 yılına kadar Doğu Türkistan Şinjang Üniversitesinin Edebiyat Fakültesi Uygur Dili-Edebiyatı bölümünde önceleri asistan, sonraları öğretim üyesi olarak Uygur Türkleri'nin dil ve edebiyatı üzerinde 26 yıl ilmi çalışma yapmış, Türkiye'ye geldikten sonra 1983'ten -1993 yılına kadar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmış, halen 1994 yılından beri Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmakta olan bir bilim adamıdır. O Çin Halk Cumhuriyeti'nde ve Türkiye'de dil ve edebiyatla ilgili birçok kitap ve ilmî makalelere imza atan bir insandır.

Dr. Rıdvan Öztürk'ün “Yeni Uygur Türkçesi Gramerinde bir çok hata yapılmıştır. Bu hatalar onun bu konuyu etraflıca incelememesinden ve bilgisizliğinden kaynaklanmaktadır. Rıdvan Öztürk 'Uygur Türkçesi 1930'lu yıllardan sonra ortaya çıkmış bir yazı dilidir” (Yeni Uygur Türkçesi Grameri söz başı IX.) demektedir ki, bu bütünüyle bir yanlıştır. Abdulhalik Uygur, Mehmet Ali Tefvik, Kutluk Şevkiler'in 1920 yıllarında yazdığı şiirleri, 1918 yılında çıkmaya başlayan Kaşgar “Ang” gazetesinde yayımlanmış olan eserleri acaba hangi dilde yazılmıştır? Bu şair ve yazarların eserleri elbette Çağdaş Uygur Türkçesiyle yazılmıştır.

Dr. Rıdvan Öztürk'ün bir hatası da şimdiki zaman ve gelecek zaman fiil çekimlerinde görülmektedir. Dr. Rıdvan Öztürk şimdiki zamanın birinci tipi hakkında şunları belirtmektedir, “Fiil tabanlarına -vati ekinin getirilmesiyle yapılır. Zamir menşeli şahıs ekleriyle çekilir, ikinci teklik şahsın nezaket şekli -siz deki ile sağlanır: *bil-i-vati-siz* (biliyorsunuz)... Kip eki ünlü ile biten fiillere doğrudan

doğruya getirilir: *sözli-vati-men* (söylüyorum). Olumsuzluk şekli kiplerinden önce -*may*, -*mey* eki getirilmek suretiyle yapılır: *işli-mey-vati-sen* (çalışmıyorsun) (s.77)

Burada şu hususu belirtmek gerekir ki Dr Rıdvan Öztürk Uygur Türkçesinin şimdiki zaman fiil çekimini doğru, ilmî şekilde aydınlatmada çok yetersiz kalmıştır. Konuyu şeklen ifade etmeye çalışmış, ancak mahiyet itibariyle açıklayamamıştır.

Uygur Türkçesinde şimdiki zaman fiil çekimi fiil kök ve gövdelerine -*p*, -*ip* (-*ip*) zarf fiil ekinden sonra devamlılık, sürerlilik ifade eden *yat-* fiilinden sonra Eski Türkçe'den beri bazen şimdiki bazen geniş zaman ifade eden -*a*, -*e* eki daha sonra -*dur*, -*tur* yardımcı fiilinin eklenmesiyle meydana gelmektedir. *Yat-* fiili çağdaş Uygur Türkçesinde *y > v* değişikliği veya doğrusu zarf fiil eki -*p*'nin “*v*”ye değişmesi, *yat-* yardımcı fiilindeki “*y*” sesinin düşmesi neticesinde “*vat*” şekline, Özbek Türkçesinde *yap-* şekline dönüşmektedir. Kazak Türkçesinde *çat-* “*yat-*” şeklinde kullanılmaktadır

Örnek : *işle-p-yat-a-dur-men*

işle-p-yat-a-dur-sen

işle-p-yat-a-dur.

Çağdaş Uygur Türkçesinde şimdiki zaman fiil çekiminde birinci, ikinci şahıslarda -*dur*, -*tur* yardımcı fiili düşerek: *işle-vat-a-men*, *işle-vat-a-sen*, şeklinde cereyan etmektedir. Uygur Türkçesinde kelime yapım ve çekim eki aldığında -*a*, -*e* ünlülerinin zayıflaması veya incelmelerinden ibaret özel durum neticesinde “*y^{at}*” fiilinden sonra gelen şimdiki zaman eki olan “-*a*” sesi “-*i*” ye dönüşerek, *işlevatimen* şekline girmiştir. Dr. Rıdvan Öztürk'ün kitabının 77. sayfasında işaret ettiği gibi Uygur Türkçesinin :

işli-vati-men

işli-vati-miz

işli-vati-sen

işli-vati- siler

işli-vati-dur

işli-vati-dur

şeklinde kullanımı yoktur. Buradaki fiil gövdesi “*işli-*” şeklinde değil, “*işle-*” şeklinde kullanılmaktadır. Örnek :

işle-vat-i-men

işle-vat-i-miz

işle-vat-i-sen

işle- vat-i- siler

işle-vat-i-dur

işle-vat-i-dur

yaz-ıp-yat-a-dur-men

yaz-ıp-yat-a-dur-sen

yaz-ıp-yat-a-dur

Bunun edebî dilde kullanımı:

yéz-i-vat-i-men, yéz-i-vat-i-sen, yéz-i-vat-i-dur şeklindedir.

Burada *-ip* zarf fiil ekindeki “i” sesinin etkisiyle “yaz” fiilindeki “a” ünlüsü kapalı “e” ye ve geniş zaman eki “a” da “i”ye değişmiştir. Bu hadise hakkında Prof. Dr. Saadet Çağatay “Türk Lehçeleri Örnekleri” kitabında Uygur Türkçesinin bu özelliğini şu şekilde belirtmektedir : “Fiillerde birleşik teşkiller pek çoktur. Bunlar halk dilinde pek çok değişmelerle ünlülerin düşmesi, özellikle orta hece düşmesiyle, ünsüzlerin de değişmesiyle çok bozulur ve kısalır; *yat-, -tur, -yür->cür* tasvirî fiiller en çok kullanılanlardır: *barivatimen<barıp-yat-a-men* (varmaktayım)** gibi”.

Rıdvan Öztürk'ün fiil çekimlerinin çekimlenme sinde ikinci bir hatası, Uygur Türkçesi'nde gelecek zaman fiil çekimlerinin yapısı hakkındaki görüşleri ve aldığı örneklerde görülmektedir (YUTG. s.80).

Örnek: <i>yéz-i-men</i> (<i>yazacağım</i>)	<i>yéz-i-miz</i>
<i>yéz-i-sen</i>	<i>yéz-i-siler</i>
<i>yéz-i-du</i>	<i>yéz-i-du</i>

Rıdvan Öztürk tarafından örnek olarak alınan fiil kökü “yaz-“ olup, bu fiil kökü Uygur Türkçesinin gelecek zaman fiil çekiminde hiç bir zaman “yez-“ şekline dönüşmeyecektir. Bu Dr. Rıdvan Öztürk'ün yeni bir keşfi olsa gerek! Bu çekim Çağdaş Uygur Türkçesi'nde normal olarak :

<i>yaz-i-men</i>	<i>yaz-i-miz</i>
<i>yaz-i-sen</i>	<i>yaz-i-siler</i>
<i>yaz-i-du</i>	<i>yaz-i-dur</i>

şeklinde kullanılmaktadır. Bu fiil çekimi “yaz-” köküne gelecek zaman ifade eden “a” ekinin ondan sonra şahıs zamirlerinin getirilmesiyle ortaya çıkmıştır, ve “yaz-a-men, yaz-a-sen, yaz-a-dur” şeklini almış, şahıs zamirleri “men ile sen”deki ince ünlü “e”nin etkisiyle “a”dan ibaret gelecek zaman çekim eki inceleşmek suretiyle “i”ye dönüşmüştür. Uygur Türkçesi'nin gelecek zaman fiil çekimlerinde, fiil kökündeki düz kaim ünlü üzerine gelecek zaman eki ve şahıs zamirleri eklendiğinde ilk hecedeki düz kalın ünlü “a, e, kapalı é veya i”ye dönüşmez. Msl. *Yaz-i-men* (*yazacağım*), *sal-i-sen* (*salacaksın*), *al-i-miz* (*alacağız*), *kal-i-siler* (*kalacaksınız*)

Dr. Rıdvan Öztürk'ün gelecek zamanın üçüncü tipi hakkındaki görüşleri de yanlış tabirler esasına kurulmuştur. Sayın Öztürk Uygur Türkçesinde gelecek

** Prof. Dr. Saadet Çağatay, “Türk Lehçeleri Örnekleri II”, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak, Yay.214, Ank-1915, s.54.

zaman fiil çekiminin üçüncü tipi hakkında bahsederken şöyle demektedir :

“Üçüncü tip: ünsüz ile biten fiillere *-idiğan (-adığan,-ediğan)*, ünlü ile biten fiillere *-ydiğan* ekinin getirilmesiyle yapılır, Zamir menşeli şahıs ekleriyle çekilir. İkinci teklik şahısta nezaket ifadesi *-siz* ekiyle verilir, *bil-idiğan-siz* (bileceksiniz)”

Bu aslında (a.e. s. 82) ünsüz ile biten fiil köklerine *-a,-e* gelecek zaman fiil çekim eki, ondan sonra *-tur,-dur* yardımcı fiili, daha sonra sıfat fiil eki “*-ğan, -kan*” nın eklenmesiyle meydana gelmektedir.

bar-a-dur-ğan-sen - baridiğansen (belkim varacaksın)

yaz-a-dur-ğan-sen - yazidiğansen (belkim yazacaksın)

Burada yine bu tip şekil “a”nın incelenerek “i” olması, “-dur” yardımcı fiilindeki “r” nin düşmesi, “u”nun düzleşerek ve incelenerek “i”ye dönüşmesiyle ortaya çıkmaktadır, ikinci bir durum ise ünlü ile biten fiillere gelecek zaman istek eki *-ay,-ey*, ondan sonra “*tur,-dur-*” yardımcı fiili, daha sonra “*-ğan,-kan*” ekinin eklenmesiyle meydana gelmektedir. Örnekler;

kayna-ay-dur-ğan-sen (kızacaksın)

işle-ey-dur-ğan-sen (çalışacaksın)

kaynaydiğansen, işleydiğansen gibi...

İsimden fiil yapma eki *-la-/-le* ile yapılan fiil gövdelerine şimdiki zaman ve gelecek zaman fiil çekimleri getirildiğinde birinci ve ikinci hecelerdeki düz-kalın ünlü “a” sesi “e” veya “é” ye değişmeyecektir, (*baş-la-vat-a-men > başlavatimen, iş-le-vat-a-men > işlevatimen*)

Sonu ünsüzce biten bir heceli fiil köklerindeki düz-kalın ünlü “a” şimdiki zaman fiil çekimleri ile çekildiğinde kapalı “é” ye değişir.

yaz-a-vat-a-men > yezivatimen (yazıyorum),

kaz-a-vat-a-men > kezivatimen (kazıyorum)

Burada belirtmek gereken bir husus Türkçe’de iki ünlünün bir arada gelmemesi dolayısıyla ünlülerin birinin düşmesidir. Onun için :

işle-ey-durğan değil, *işleydiğan* şeklinde kullanılmıştır.

Dr Rıdvan Öztürk isimden isim yapma ekleri üzerinde dururken “-ak” ekini göstermemiştir. Bu ek Çağdaş Uygur Türkçesinde işlek eklerdendir.

Baş-ak > başak (buğday başı), *sap-ak > sapak* (bir salkım)

Dr Rıdvan Öztürk söz konusu kitabının söz başında : “Uygur Türkçesi

aslında Doğu Türkistan'da eski Uygur Türkçesi'nin zaman içindeki çeşitli gelişme ve değişmelere bağlı olarak şekillenmiş bulunan bir devamı ve bir kısım kaynaklarda Tarançı Türkçesi diye de adlandırılan yeni bir şeklidir” demektedir. Bu yanlış bir görüştür. Doğu Türkistan'da Tarançı Türkçesi denilen bir Türkçe yoktur. Uygur Türkçesi vardır. Çağdaş Uygur Türkçesini bazı Rus ve Batı dil bilginleri Kaşgar Türkçesi, Tarançı Türkçesi diye ikiye ayırmışlardır ve daha da ileri giderek Uygur dili, Tarançı dili adında iki ayrı dil şeklinde göstermişlerdir. Bu ilmî gerçeklere aykırı düşen bir tutumdur. Çağdaş Uygur Türkçesi söz konusu olduğunda “Tarançı Türkçesi” Uygur Türkçesi'nin ili ağzıdır. Kaşgar Türkçesi Uygur Türkçesinin Kaşgar ağzıdır. Bu yerli ağızları çağdaş Uygur Türkçesinin yerine koymak mümkün değildir.

Sonuç: Dr. Rıdvan Öztürk Türk Dili ve Uygur Türkçesinin büyük alimi havası ile başkalarının çalışmalarında kusur bulmuştur. Biz bu makalemizde onun zihniyetini göstermekle birlikte kendisinin yazdığı “Yeni Uygur Türkçesi Grameri” kitabındaki bazı ciddi yanlışları bilim dünyasının dikkatine sunmuş bulunmaktayız. Bu hususları ve başta üslubunu düzeltmesi samimi umudumuzdur.